

Mirosław J. Leszka

Nicea – tymczasowa stolica Bizantyńczyków

Piotrkowskie Zeszyty Historyczne 12/2, 211-220

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mirosław J. Leszka
(Instytut Historii UŁ, Łódź)

Nicea – tymczasowa stolica Bizantyńczyków

Zdobycie Konstantynopola przez uczestników IV krucjaty w kwietniu 1204 r., rozpoczęło okres ponad półwiecza, kiedy miasto to nie pełniło funkcji bizantyńskiej stolicy. Do takiej roli w tym czasie wyrosła natomiast małoazjatycka Nicea¹. Stała się ona centrum państwa, którego władcy mienili się być sukcesorami konstantynopolitańskich cesarzy. Twór ten zwykle się nazywać od jej właśnie nazwy – Cesarstwem Nicejskim.

Nicea być może już od samych początków odgrywania przez nią stołecznej roli była traktowana jako stolica tymczasowa, bowiem jej władcy wpisali w swój program polityczny powrót nad Bosfor, do Konstantynopola, jedynego miasta, które mogło być prawdziwą stolicą bizantyńskiego państwa². Jednak paradoksalnie wydaje się, że

¹ Nicea nie była, jak powszechnie wiadomo, jedyną kandydatką do zajęcia miejsca Konstantynopola. Do tej roli pretendowały również Trapezunt i Tesalonika, będące metropoliami konkurujących z Cesarstwem Nicejskim greckich państw. Na temat tych organizmów państwowych patrz: S. Karpov, *Istorija trapezundskoj imperii*, Sankt-Peterburg 2007; F. Bredenkamp, *The Byzantine Empire of Thessaloniki*, Thessalonike 1993.

² Twórcą, jak to określa Michael Angold, „ideology of exile” był Nicetas Choniates, który w swoich mowach (np. *Logos XIII* [w:] *Nicetae Choniatae Orationes et epistulae*, ed. J.-L. van Dieten, Berlin-New York 1972, s. 128. 24-27; *Logos XIV* [w:] *ibidem*, s. 147. 1-7) wyraźnie podnosił kwestię powrotu do Konstantynopola. Teodor Laskarys - jak Mojżesz czy Zorobabel - miał według niego wrócić do Nowej Jerozolimy, Konstantynopola, stolicy bizantyńskiego państwa. Szerzej na ten temat: M. Angold, *Byzantine Government in Exile. Government and Society under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)*, Oxford 1975, s. 13-14; idem, *Church and Society in Byzantium under the Comneni, 1081-1261*, Cambridge 2000, s. 518; P.I. Žavoronkov, *Zapadnyje i vostočnyje realii v socjalno-političeskoj i duchovnoj žiznii Nikejskoj im-*

tymczasowość stołecznej rangi Nicei daje znakomitą możliwość wychwycenia tych elementów, które stanowiły istotę stołeczności w rozumieniu Bizantyńczyków. To one musiały być wprowadzane w życie przez władców Cesarstwa Nicejskiego, aby ich rezydencja była uznawana za godną zastąpienia, choćby na czas jakiś, znajdującego się w rękach łacińskich Konstantynopola. Nim przejdę do ukazania działań władców nicejskich na rzecz budowania stołeczności swojej siedziby chciałbym naszkicować w ogólnym zarysie na czym zasadzał się stołeczny status Konstantynopola.

Konstantynopol. Miasto budowało swoją stołeczność w drodze ewolucyjnego procesu. Można stwierdzić, bez wdawania się w szczegółowe rozważania, że rozpoczął się on od inauguracji miasta w 330 r. i trwał kilka wieków. Nie będzie chyba błędem stwierdzeniem, że w zasadniczym zarysie proces ten zakończył się w wieku VI³. Do wypracowanych w jego wyniku podstawowych cech składających się na istotę wyjątkowości Konstantynopola, na jego stołeczność właśnie, należy zaliczyć przede wszystkim trzy. Pierwsza to fakt, że stolica była jedna i – bez względu na to, gdzie w danej chwili znajdował się cesarz – zachowywała ona swój stołeczny status. Była stałą siedzibą władcy, jak również dworu i najwyższych urzędów państwa. Posiadanie jej stanowiło element legalizujący władzę. Proklamacja cesarska dokonana poza stolicą musiała być w niej potwierdzona. Tylko tutaj bowiem mogły odbywać się koronacje cesarskie. Po wtóre stolica była siedzibą patriarchy, który nawet, jeśli nie był jedynym w obrębie państwa (tak było do czasu utraty Syrii, Palestyny i Egiptu), to z pewnością pozostawał najważniejszym. Stołeczny hierarcha wśród swoich kompetencji uzyskał prawo do koronowania władcy. Stolica stała się centrum religijnym Cesarstwa, miejscem, gdzie funkcjonował stały synod, gdzie znajdowały się relikwie świętych, rozwijało się życie monastyczne. Wreszcie kwestia trzecia – ideowe powiązanie Konstantynopola z Rzymem. Zabiegu tego dokonał Konstantyn Wielki. Konstantynopol w jego przekonaniu był nie tyle Nowym Rzymem, czy Drugim Rzymem, ale po prostu Rzymem, stając

perii, [w:] *Vizantija meźdu Zapadom a Vostokom. Opyt istoričeskoj charakteristyki*, red. G.G. Litavrin, Sankt-Peterburg 1999, s. 208.

³ Szerzej na temat rozwoju stołecznego charakteru Konstantynopola patrz: M.B. Leszka, M.J. Leszka, *Ewolucja statusu miasta. Idea Konstantynopola-Nowego Rzymu oraz Zarys dziejów Konstantynopola w latach 337-602*, [w:] *Konstantynopol – Nowy Rzym. Miasto i ludzie w okresie wczesnobizantyńskim*, red. M.J. Leszka, T. Wolińska, Warszawa 2011, s. 38-101 (tam dalsza literatura).

się nośnikiem rzymskich tradycji państwowych. W miarę rozwoju Konstantynopola przy jednoczesnym osłabianiu pozycji Rzymu ten pierwszy stawał się rzeczywistą stolicą rzymskiej państwowości.

Oczywiście wymienić można szereg innych elementów decydujących o wyjątkowości stołecznego miasta, spośród których pozwolę sobie zwrócić uwagę jeszcze na jedną, a mianowicie dbałość cesarzy o swoją stolicę, tak w sferze estetycznej (np. wznoszenie wspaniałych budowli, pomników), jak i praktycznej (np. obronność, zaopatrzenie w wodę i żywność, zapewnienie porządku publicznego).

Nicea. Gdy w kwietniu 1204 r. Konstantynopol znalazł się w rękach uczestników IV krucjaty, a cesarz Aleksy V uciekł z miasta, część konstantynopolitańskiej arystokracji podjęła próbę wyniesienia jego następcy. Spośród dwóch kandydatów – Konstantyna Dukasa i Konstantyna Laskarysa – wybrano tego drugiego. Część uczonych uważa nawet, że został on koronowany przez ówczesnego patriarchę Konstantynopola Jana Kamaterosa w kościele Hagia Sofia. Nie mając możliwości zorganizowania oporu przeciw łacinnikom, opuścił Konstantynopol i szukał schronienia w Nicei, stosunkowo nieodległej od stolicy, leżącej w małoazjatyckiej Bitynii. Wydaje się, że został w niej dobrze przyjęty przez mieszkańców, którzy uznali jego cesarski tytuł⁴. Co znamienne Teodor Laskarys, jego brat, który opuścił Konstantynopol, zanim ten wpadł w ręce uczestników IV krucjaty⁵,

⁴ B. Sinogowitz, *Über das byzantinische Kaisertum nach dem Vierten Kreuzzüge (1204-1205)*, „Byzantinische Zeitschrift” 1952, t. 45, s. 345-356; P. Žavoronkov, *U istokov obrazovanja nikejskoj imperii (ocena dejatel'nosti Konstantina XI Laskaria)*, „Vizantijskij Vremennik” 1977, t. 38, s. 30-31; Georgij Akropolit, *Istorija*, perev., komment., prilož. P.I. Žavoronkov, Sankt-Peterburg 2005, s. 7 (dalej: P.I. Žavoronkov - Georgij Akropolit); patrz także: G. Ostrogorski, *Dzieje Bizancjum*, przekł. pod red. H. Evert-Kappesowej, Warszawa 1968, s. 341-342; C. Foss, J. Tulchin, *Nicaea: a Byzantine Capital and Its Praises. With the Speeches of Theodore Laskaris, In Praise of the Great City of Nicaea, Theodore Metochites, Nicene Oration*, Brookline 1996, s. 57; C. Foss, *Emperors named Constantine*, „Revue numismatique” 2005, t. 6, nr 161, s. 90-99; por.: A.G.C. Savvides, *Constantine XI Laskaris, uncrowned and ephemeral “Basileus of the Rhomaioi” after the Fall Constantinople to the Fourth Crusade*, „Byzantiaka” 1987, t. 7, s. 141-174. Zdają sobie sprawę z tego, że większość uczonych całkowicie pomija lub jedynie sygnalizuje ewentualny udział Konstantyna Laskarysa w procesie budowy Cesarstwa Nicejskiego. Wydaje się jednak, że pojawiające się w literaturze naukowej argumenty na rzecz odegrania przez niego pewnej roli w wydarzeniach latach 1204-1205 warte są przynajmniej zastanowienia.

⁵ Teodor opuścił Konstantynopol w jakiś czas po tym, jak Aleksy III, jego teść utracił władzę, patrz np.: N. Oikonomidès, *La décomposition de l'empire byzantine à*

nie znalazł uznania u nicejczyków, którzy odmówili wpuszczenia go do swego miasta i z tego względu zmuszony był ustanowić swoją siedzibę w Brusie⁶. Trudno jednoznacznie orzec dlaczego Konstantyn Laskarys zdecydował się osiedlić Nicei. Zapewne jakiś wpływ na to miało położenie miasta. Znajdowało się ono obok Nikomedii (która pozostawała w tym czasie w rękach łacinników), będąc najważniejszym ośrodkiem, leżącym w pobliżu Konstantynopola. Nadawało się do pełnienia funkcji centrum, z którego można było prowadzić tak działania przeciw łacinnikom, jak i kontrolować stosunki z Turkami seldżuckimi. Było też stosunkowo dobrze umocnione⁷, co dawało szansę na skuteczną obronę przed ewentualnym atakiem łacinników. Nie bez znaczenia była zapewne i chlubna przeszłość tego miasta, które było między innymi dwukrotnie miejscem obrad soborów powszechnych (325, 787)⁸ oraz i to, że była ważnym centrum administracyjnym. Jednak to nie Konstantynowi Laskarysowi przypadła rola budowniczego podstaw stołeczności Nicei. Ta stała się udziałem wzmiankowanego już Teodora Laskarysa⁹, jego brata, a zarazem zięcia cesarza Aleksego III Angelosa, któremu udało się, w czasie gdy Konstantyn zajmował Niceę, pozyskać poparcie ludności m. in. południowej Bitynii, Myzji i rejonu Smyrny¹⁰. Konstantyn starał się

la veille de 1204 et les origines de l'empire de Nicée: A propos de la „Partitio Romaniae”, [w:] XVe Kongres International d'Etudes byzantines. Rapport et co-rapports, Athènes 1976, s. 22-28; George Akropolites, The History, transl., introd., comment. R. Macrides, Oxford 2007, s. 82 (dalej: R. Macrides); J. Bonarek, Separatyzm bizantyński w dobie IV krucjaty a działalność Teodora Laskarysa, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2008, t. 9, s. 34; I. Giarenis, He synkrotesi kai he hedraiosi tes autokratourias tes Nikaias. Ho autokratoras Theodoros A Komnenos Laskaris, Athena 2008, s. 45-46; inaczej: P. Žavoronkov, U istokov..., s. 31; P.I. Žavoronkov – Georgij Akropolit., s. 164-165.

⁶ *Georgii Acropolitae Opera*, t. I-II, rec. A. Heisenberg, cor. P. Wirth, Stuttgart 1979, 6, (dalej: Jerzy Akropolites); na temat powodów niechętej Teodorowi postawy nicejczyków - N. Oikonomidès, *op. cit.*, s. 27; J.-C. Cheynet, *Pouvoir et contestations à Byzance*, Paris 1996, s. 463, 469; I.L. Booth, *Theodore Laskaris and Paphlagonia, 1204-1214: towards a chronology description*, „Archeion Pontou” 2003/2004, t. 50, s. 162; por. P. Žavoronkov, *U istokov...*, s. 31.

⁷ O stanie murów Nicei w dobie poprzedzającej IV krucjatę zob. C. Foss, J. Tulchin, *op. cit.*, s. 93.

⁸ A.G.C. Savvides, *Byzantium in the Near East: Its Relations with the Seljuk Sultanate of Rum in Asia Minor, the Armenians of Cilicia and the Mongols A.D. c. 1192-1237*, Thessaloniki 1981, s. 53.

⁹ P. Žavoronkov, *U istokov...*, s. 37.

¹⁰ *Ibidem*, s. 32

w tym czasie zawrzeć pokojowe stosunki z Seldżukami i stawiać opór łacinnikom¹¹. Na tym drugim polu nie tylko, że nie odniósł znaczących sukcesów, ale właśnie z ich rąk poniósł klęskę pod Adramytion 19 marca 1205 r.¹² Bitwa ta zaważyła na jego dalszych losach. Władca stracił autorytet w oczach swoich dotychczasowych zwolenników¹³. Fakt ten i wycofanie się łacinników z Azji Mniejszej, będące wynikiem klęski poniesionej z rąk bułgarskich pod Adrianopolem 14 kwietnia 1205 r.¹⁴ skrzętnie wykorzystał Teodor. Zajął opuszczone przez łacinników obszary, co zdecydowanie wzmocniło jego pozycję¹⁵. W stosunkowo nieodległym czasie ogłoszono go imperatorem. Wybór Teodora na cesarza przez dostojników świeckich i kościelnych odbył się właśnie w Nicei. Wydarzenie to datowane jest najczęściej na 1205 r.¹⁶

Źródła wyraźnie wskazują, że Nicea stała się centrum budowanego przez Teodora organizmu państwowego. Tak określał ją Nicetas Choniates w mowie datowanej na rok 1206¹⁷. Geoffroy de Villehardouin, opisując wydarzenia roku 1206 nazywał Niceę *stolicą ziem Teodora Laskarysa*¹⁸. O tym, że Nicea już wówczas była główną siedzibą i bazą militarną Laskarysa świadczy fakt, iż jesienią 1206 r. właśnie z niej wyruszał na wyprawę przeciw Dawidowi z Paflagonii, który wszedł w sojusz z łacinnikami i stał się dla niego sporym za-

¹¹ *Ibidem*, s. 32.

¹² *Ibidem*, s. 34-35; patrz również Z. Pentek, *Cesarstwo Łacińskie. Kolonialne państwo krzyżowców czy Neobizancjum*, Poznań 2004, s. 91.

¹³ P. Žavoronkov, *U istokov...*, s. 35.

¹⁴ Na temat bitwy pod Adrianopolem i jej konsekwencji patrz: A. Dančeva-Vasileva, *Bălgarija i Latinskata imperija (1204-1261)*, Sofija 1985, s. 60-73; V. Gjuzelev, *Kalojanova Bălgarija i Latinskata imperija 1204-1207*, [w:] *Odrinskata bitka ot 1205 godina*, red. idem, Sofija 2005, s. 13-26; J. Andreev, *Pobeda na car Kalojan pri Odrin-14 april 1205*, [w:] *ibidem*, s. 43-52.

¹⁵ P. Žavoronkov, *U istokov...*, s. 36.

¹⁶ Zdaniem P. Žavoronkova (*U istokov...*, s. 36) Konstantyn Laskarys w niedługim czasie po bitwie pod Adramytion znalazł się w rękach Teodora, który zmusił go do rezygnacji z cesarskiego tytułu. W tej sytuacji Teodor mógł podjąć starania na rzecz swojego wyniesienia na cesarski tron. Na temat datowania proklamacji cesarskiej Teodora Laskarysa patrz np.: P. Žavoronkov, *Izbranije i koronacija nikejskich imperatorov*, „Vizantijskij Vremennik” 1988, t. 49, s. 55; R. Macrides, s. 82-84.

¹⁷ Nicetas Choniates, *Logos XIV*, s. 139.6-12.

¹⁸ Geoffroy de Villehardouin, *La conquête de Constantinople*, par. 455, ed., trad. E. Faral, t. I-II, Paris 1974, par. 455 (dalej: Villehardouin), zob. też: Geoffroy de Villehardouin, *Zdobycie Konstantynopola*, tłum., wstęp, koment. Z. Pentek, Poznań 2003, s. 173.

grożeniem¹⁹. W kilka miesięcy później, w kwietniu 1207 r., to z również niej rozpoczął wyprawę na znajdującą się w rękach łacinników Nikomedię²⁰. Wiadomo, że Teodor prowadził w tym czasie na szeroką skalę działalność budowlaną w mieście. Nicefor Blemmydes pisze o wybudowaniu cesarskiej rezydencji²¹. Inskrypcja znajdująca się na południowo-wschodniej wieży murów nicejskich, a odnosząca się do 1208 r., świadczy o tym, że w tym okresie prowadzono tu prace na rzecz wzmocnienia obronności miasta²². Będące centrum oporu przeciw łacinnikom, stało się miejscem, w którym osiedlało się wielu uciekinierów, tak świeckich, jak i duchownych, jak choćby Nicetas Choniates, czy Maksym i German, późniejsi patriarchowie²³.

Przypieczętowaniem, rozwijającej się stołecznej roli Nicei w państwie budowanym przez Teodora było uczynienie jej siedzibą patriarchy konstantynopolitańskiego. Jan Kamateros, patriarcha Konstantynopola w chwili zdobycia bizantyńskiej stolicy przez łacinników, opuścił ją i udał się na wygnanie do Didymoteichon, gdzie zmarł w maju 1206 r.²⁴ Czynione za życia patriarchy próby nakłonienia go do przybycia do Nicei nie powiodły się. Śmierć hierarchy umożliwiła dostojnikom kościelnym, którzy po 1204 r. znaleźli się w Nicei, jak również samemu Teodorowi Laskarysowi, przeprowadzenie wyboru nowego patriarchy. Dla Laskarysa było to szczególnie ważne, ponieważ jedynie patriarcha mógł dokonać cesarskiej koronacji. Zwołany do Nicei synod dokonał wyboru. Stało się to zapewne w marcu 1208 r. Pierwszym konstantynopolitańskim patriarchą, rezydującym

¹⁹ *Nicaetae Choniatae Historia*, ed. J.-L. van Dieten, Berlin, New York 1975, s. 640 (dalej: Nicetas Choniates); na temat tej kampanii zob. np.: R.M. Shukurov, *Velikije Komniny i Vostok (1204-1461)*, Sankt-Peterburg 2001 s. 80; S. Karpov, *op. cit.*, s. 100.

²⁰ Villehardouin (par. 481) nazywa miasto Wielką Niceą.

²¹ *Nicephori Blemmydae Autobiographia sive curriculum vitae*, ed. J.A. Munitiz, Turnhout 1984, I, 12.

²² J. Raby, *A Seventeenth-Century Description of Iznik-Nicaea*, „Istanbul Mitteilungen” 1976, t. 26, s. 186; C. Foss, D. Winfield, *Byzantine Fortifications: an Introduction*, Pretoria 1986, s. 81, 85-86, 102-103; C. Foss, J. Tulchin, *op. cit.*, s. 93-94.

²³ C. Foss, J. Tulchin, *op. cit.*, s. 58-59. Warto nadmienić, że kolejna fala uchodźców, szczególnie duchowieństwa i mnichów, przybyła do Nicei po zawarciu przez Teodora I Laskarysa układu z łacinnikami w 1212 r. (*ibidem*, s. 61).

²⁴ Na temat losów Jana po zdobyciu Konstantynopola przez łacinników i dатовaniu jego śmierci patrz np.: P. Wirth, *Zur Frage eines politischen Engagements Patriarch Johannes X Kamateros nach dem vierten Kreuzzug*, „Byzantinische Forschungen” 1972, t. 4, s. 239-252; R. Macrides, s. 83; I. Giarenis, *op. cit.*, s. 238-240.

w Nicei, został Michał Autoreianos²⁵. Odtąd miasto było stolicą tak państwa, które pretendowało do bycia kontynuacją Cesarstwa Bizantyńskiego, jak i siedzibą patriarchy konstantynopolitańskiego. Wkrótce po swoim wyborze Michał Autoreianos dokonał cesarskiej koronacji Teodora²⁶. Wszystkie następne cesarskie koronacje, do czasów odzyskania Konstantynopola, odbywały się w Nicei²⁷.

Odrodzony w Nicei patriarchat konstantynopolitański działał zgodnie z wielowiekową tradycją. Organizowano synody jak choćby ten z 1234 r. w sprawie unii z Kościołem łacińskim. Istnieją przesłanki, by sądzić, że tak jak w Konstantynopolu, także w Nicei funkcjonował stały synod (*synodos endimousa*)²⁸. Mimo rezydowania w Nicei patriarchy nie zbudowano w niej kościoła patriarszego. Funkcję tę zaczął pełnić kościół Matki Bożej monasteru św. Hiacynta²⁹. Początkowo źródłem dochodów patriarchatu były dobra metropolity nicejskiego. Później zwiększyły je darowizny władców, przekazujących na jego rzecz rozległe posiadłości ziemskie³⁰.

Nicea stała się miejscem, gdzie odbywały się różnego rodzaju ceremonie związane z panującą rodziną, jak choćby śluby czy pogrzeby. W 1241 nicejczycy byli np. świadkami zaślubin Jana III Watatzesa z Konstancją, córką Fryderyka II³¹. W Nicei pochowani zostali Teodor Laskarys, Anna, jego żona, jak również teść – Aleksy III Angelos³². Funkcję cesarskiego mauzoleum, przynajmniej w pewnym zakresie, pełnił wzmiankowany już kościół Matki Bożej – monasteru św. Hiacynta. Nie wszyscy jednak władcy nicejscy grzebani byli w patriarszym kościele czy choćby w samej Nicei. Tak np. Jan III

²⁵ Na temat wyboru Michała Autoreianos patrz np.: M. Angold, *A Bizantyne Government...*, s. 49; o jego działalności na tronie patriarszym zob.: I. Giarenis, *op. cit.*, s. 245-254.

²⁶ Na temat koronacji cesarskiej Teodora Laskarysa zob.: P. Žavoronkov, *Izbranije...*, s. 56-57. Próby redatowania tego wydarzenia na rok 1207 (np. P. Gounaridis, *He chronologia tes anagoreuses kai tes stepses tou Theodorou A tou Laskareos*, „Symmeikta” 1985, t. 6, s. 59-71) wydają się nieuzasadnione; patrz np.: R. Macrides, s. 83, przyp. 517; I. Giarenis, *op. cit.*, s. 48.

²⁷ C. Foss, J. Tulchin, *op. cit.*, s. 75.

²⁸ *Ibidem*, s. 68.

²⁹ Na temat monasteru św. Hiacynta patrz: R. Janin, *Les Églises et les monastères des grands centres byzantins*, Paris 1975, s. 121-124.

³⁰ Szerzej na temat dóbr patriarchatu zob.: C. Foss, J. Tulchin, *op. cit.*, s. 67, 76.

³¹ *Ibidem*, s. 65

³² Jerzy Akropolites, 18.

Watatzes został pochowany w monasterze Sosandra w pobliżu Nymfajon³³.

Władcy dbali o miasto. Wznosili w nim różnorodne budowle (sakralne, militarne, użyteczności publicznej) służące jej mieszkańcom. Czynił już tak Teodor Laskarys, który wzmocnił mury obronne³⁴, ale największym budowniczym był Jan III Watatzes. To jemu miasto zawdzięczało m.in. rozbudowę umocnień, broniących miasto przed potencjalnymi najeźdźcami. Z jego inicjatywy powstały mury zewnętrzne, przed którymi znajdowała się fosa, a mury wewnętrzne zostały podwyższone o 2,5 m³⁵. Jak sądzi Clive Foss, znawca dziejów Nicei, nie było chyba przypadkiem, że w nowym kształcie umocnienia miasta, czyniły je podobnymi do tych, które otaczały Konstantynopol³⁶. Zastosowanie przy budowie murów jasnej zaprawy powodowało, że były widoczne z oddali i błyszcząły w słońcu jak śnieg. Ówczesni obserwatorzy podkreślali urodę miasta, nie tylko ze względu na piękno budowli (licznych kościołów³⁷, pałacu cesarskiego, górującego nad miastem, wzmiankowanych murów), ale także obecność w nim obszarów zielonych (łąk, gajów, pól). Nie jest więc niczym dziwnym, że miasto, podobnie jak Konstantynopol, znalazło piewców swojej urody i wyjątkowości³⁸. Szczególnie istotne miejsce zajmuje wśród nich Teodor II Laskarys, który pod koniec panowania swego ojca Jana Watatzesa, napisał enkomion sławiące urodę Nicei, jak również wyrażające głęboki szacunek do jej mieszkańców, jak i samego miasta, nazywając je, z retoryczną emfazą, πόλις πόλεων, καὶ βασιλῆς βασιλίδων, καὶ ἄρχων ἀρχόντων³⁹.

Władcy nicejscy dbali o to, aby ich stolica stała się centrum naukowym i oświatowym. Wiadomo, że zachowali – istniejący w Kon-

³³ R. Macrides, s. 274.

³⁴ C. Foss, J. Tulchin, *op. cit.*, s. 93.

³⁵ Szerzej na temat rozbudowy murów Nicei za Jana Watatzesa zob.: C. Foss, J. Tulchin, *op. cit.*, s. 94-95; patrz również A. Bryer, *Nicaea, a Byzantine City*, „History Today” 1971, t. 21, nr 1, s. 30.

³⁶ C. Foss, J. Tulchin, *op. cit.*, s. 95.

³⁷ Na temat budowli sakralnych w Nicei patrz np.: R. Janin, *op. cit.*, s. 119 i n.; C. Foss, J. Tulchin, *op. cit.*, s. 96-111. Spośród najważniejszych świątyń należy wymienić kościoły: klasztoru św. Hiacynta, Mądrości Bożej, św. Tryfona.

³⁸ A.G.C. Savvides, *op. cit.*, s. 54. Wśród nich wymienić trzeba Nicefora Blemmydesa (chwalił moc murów i walory jej mieszkańców), czy Teodora Metochitesa, autora mowy na cześć miasta (*Nikaeus*).

³⁹ *Theodorou Douka tou Laskari enkomion eis ten megalopolin Nikaian*, 1, [w:] C. Foss, J. Tulchin, *op. cit.*, s. 132.

stantynopolu – urząd konsula filozofów, odpowiedzialnego za funkcjonowanie nauczania⁴⁰. W Nicei pracowali tej miary uczeni, co Niceas Choniates, Nicefor Blemmydes czy Mikołaj Mesarites. Teodor II Laskarys ufundował cesarską szkołę, której siedzibę stanowił kościół św. Tryfona, specjalnie z tego powodu rozbudowany. Cesarz, sam zresztą pisarz i uczoney, wykazywał osobiste zainteresowanie tak wykładającymi w niej nauczycielami, jak i uczącymi się w niej studentami⁴¹. Wiemy, że pierwszymi jej profesorami byli Michał Sennacherim⁴² i Andronik Frankopoulos⁴³.

W odróżnieniu od swoich konstantynopolitańskich poprzedników władcy nicejscy sporo czasu spędzali poza stolicą. Najważniejszymi ich rezydencjami było Nymfajon, w którym nader często spędzali zimy⁴⁴ i Magnezja, w której znajdował się skarb cesarski i mennica⁴⁵. Doceniając ich znaczenie, a szczególnie pozycję Nymfajon, trzeba jednak wyraźnie stwierdzić, że to Nicea – tak przy obecności w niej cesarza czy pod jego nieobecność – była najważniejszym miastem w obrębie jego władania⁴⁶.

Nicea pełniła rolę stolicy bizantyńskiego państwa na wygnaniu niespełna sześćdziesiąt lat. Mimo tymczasowości tej funkcji wypełniała ona większość cech konstytuujących bizantyński model stolicy „typu Konstantynopol” (siedziba cesarza i patriarchy, miejsce cesarskich koronacji, centrum nauki i kultury; „reprezentacyjne” miasto, otoczone szczególną cesarską opieką). Jej stołeczność miała wszakże jeden i to najistotniejszy mankament – Nicea nie była Konstantyno-

⁴⁰ Tak sądzi M. Angold, *A Byzantine Government...*, s. 179; patrz również: C. Foss, J. Tulchin, *op. cit.*, s. 67. Wiemy, że funkcję tę pełnił Teodor Eirenik, który w 1214 został patriarchą, co świadczy o tym, iż stanowisko konsula filozofów zostało utworzone w Nicei już w początkowej fazie funkcjonowania jej jako stolicy państwa Teodora Laskarysa.

⁴¹ M. Angold, *A Byzantine Government...*, s. 179-180; C. Foss, J. Tulchin, *op. cit.*, s. 67-70.

⁴² Michał Sennacherim stanął na czele katedry retoryki, zaś Frankopulos gramatyki. Lepiej znany karierę i osiągnięcia pierwszego z nich; patrz np.: M. Angold, *A Byzantine Government...*, s. 180; N. Wilson, *Scholars of Byzantium*, Baltimore 1983, s. 219; C. Foss, J. Tulchin, *op. cit.*, s. 69-70.

⁴³ P.I. Żavoronkov, *Zapadnyje...*, s. 211.

⁴⁴ Jerzy Akropolites, 84.

⁴⁵ M. Salamon, *Mennictwo bizantyńskie*, Kraków 1987, s. 282; C. Foss, J. Tulchin, *op. cit.*, s. 61, 65. Mennica została przeniesiona do Magnezji z Nicei.

⁴⁶ Na temat roli Nymfajon zob.: R. Macrides, s. 87-88; P.I. Żavoronkov – Georgij Akropolit, s. 191. Tutaj zbudowany został cesarski pałac.

polem. Jak pisał Michał Choniates, Nicea była Babilonem Bizantyńczyków⁴⁷. Po odpokutowaniu w niej swoich grzechów powrócą do Konstantynopola – swojej „ziemi obiecanej”⁴⁸. I tak stało się latem 1261 r., kiedy Konstantynopol znalazł się w rękach Michała VIII Paleologa.

⁴⁷ *Choniatou Mihael Akominatou, ta sodzomena*, ed. S. Lambros, t. I, Athens 1879, s. 354-355; patrz również przyp. 2 w niniejszym tekście.

⁴⁸ M. Angold, *A Byzantine government...*, s. 29; idem, *Czwarta krucjata*, przeł. B. Spieralska, Warszawa 2006, s. 247.